

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Sudbina jednog imigranta: Dva života za cijenu jednog

Omer Hadžiselimović

Kad postaneš imigrant, izgubio si ili si na putu da izgubiš mnogo: svoju zemlju, svoj jezik, svoju kulturu, svoje prijatelje. Ali ti isto tako dobijaš mnogo: novu zemlju, nove spoznaje, novo iskustvo, a možda i nove prijatelje. Napetost između gubitka i dobitka—rubrike rashoda i rubrike prihoda na računu tvog života—stvara ti dojam da živiš dva života, jedan koji si ostavio za sobom, i drugi koji trenutno živiš. Svoj stari život još nisi sasvim napustio, a u novi još nisi potpuno ušao.

Kad smo moja porodica i ja stigli u Ameriku, nismo promijenili samo kontinent nego i cijele svjetove, a to nikad nije lako. To nije bilo lako za mene uprkos tome što sam u svom profesionalnom životu bio duboko vezan za zemlju svoje imigracije: bio sam nastavnik engleskog na Univerzitetu u Sarajevu a akademsko područje su mi bile američke studije, proučavanje Sjedinjenih Američkih Država. Na svojim časovima u Sarajevu pokušavao sam objasniti ponešto iz američke kulture i sebi i svojim studentima—težak zadatak u oba slučaja—ali sam volio stalni izazov upoređivanja američke kulture s svojom vlastitom. Moj pristup je uključivao materijal iz istorije, književnosti, umjetnosti, jezika, izučavanja krajolika, antropologije i svega drugog što hvata bit i izražava neku važnu značajku američkog života.

Amerika me se oduvijek doimala toliko različitom od mog dijela svijeta da sam dugo mislio o njoj kao o udnoj i egzotičnoj zemlji, s njenim artefaktima, sportovima, obrascima ponašanja, malim stvarima i velikim. Ta udinost Amerike je bila ono što me je, uvjeren sam, privuklo američkim studijama. Jednom sam napravio listu upadljivo drukčijih stvari koje ovjek iz jugoistočne Evrope ubrzo uoči u Sjedinjenim Državama: prozori što idu gore-dolje, kao glijotina, i ne otvaraju se unutra; kugle na vratima umjesto kvaka; mreže na vratima i prozorima; voda u klozetskim šoljama; gorionici s namotajima na električnim štednjacima; drukčije mjere i veličine; drugi napon struje; više statičkog elektriciteta; “fontane” za piće u zgradama; relativno odsustvo duhanskog dima; sportovi poput “fudbala” i bejzbola; prazne ulice; travnjaci ispred kuća (i motorne kosilice, s njihovim karakteristikama i neizbjegljivo američkim zvukom, za razliku od, recimo, isto tako neizbjegljivog evropskog zvuka koji označava puni sat na radiju); zidni kalendarji umotani u celofan koji izgledaju kao stari LP albumi; kratice kao imena radio-stanica; kraći i širi papir za printer.

Postati imigrant u odrasloj ili zreljoj dobi je posebno teško jer se tvoj prethodni život isprepliće s tvojim imigrantskim životom na mnogo nečekivanih načina. Tako moja dva života, jedan u Bosni (ili bivšoj Jugoslaviji), a drugi ovdje, u Americi, stalno dolaze u sukob i ja neprekidno poredim i suprotstavljam dvije zemlje jednu drugoj, stalno “prevodeći” s jedne na drugu. Ovo se, naravno, također odnosi na moju jezičku situaciju, moj lingistički identitet, gdje se neka vrsta prevodenja stalno dešava između mog maternjeg jezika i engleskog. Ja “prevodim” između svoja dva života i u

drugim, ?esto možda manje važnim stvarima. Na primjer, uvijek moram razmišljati da li je datum poput 08/06/06 zaista 6. avgust ili 8. juni (kao što je u Evropi), ili da li se Dan sje?anja (Memorial Day) ili Dan rada (Labor Day) slavi u maju (jer je u ostalom dijelu svijeta praznik rada u maju), ili koliko je ?ovjek visok u stopama i in?ima, ili kolika je u celzijima topota od 98 farenhajta, ?esto oboga?ena vlagom, i da li se to može porediti s bilo ?im iz mog ranijeg iskustva (ne može).

?im postaneš imigrant, sve se neopozivo mijenja u tvom životu: prostor, krajolik, klima, ljudska geografija—pa ?ak i osje?aj vremena. Ovo posljednje, vrijeme, okre?e se protiv tebe: u novoj zemlji i u novom životu, ti stalno zaostaješ; želiš da ideš ukorak sa stvarima i doga?ajima, da do?eš tamo gdje su i drugi jer se toliko toga desilo kad nisi bio tu. Treba ti toliko prakti?nih informacija, na primjer, da stalno postavljaš pitanja i stoga osje?aš da kaskaš za drugima, da si trapav i zastario. Ameri?ko društvo je ina?e “neprozirnije” u ovom temeljnog informacijskom pogledu: kao došljak, tu teže nego drugdje saznaješ o ljudima kao pojedincima, o njihovom privatnom životu ili o hijerarhijskom odnosu me?u njima (kad je rije? o mo?i, recimo). U Americi u ovom pogledu imaš utisak da ljudi op?enito govore?i ne znaju mnogo o drugima, da desna ruka ne zna šta radi lijeva. Ali ?udno je da te ovo stanje neznanja nekako ?ini mla?im, jer poput mlade osobe postavljaš osnovna pitanja i imaš osje?aj novog po?etka, saznavanja i istraživanja, osje?aj inicijacije. A po?injanje iznova te drži budnim.

S druge strane, kad posjetiš svoju staru zemlju, uprkos promjenama koje vidiš, tvoje li?no vrijeme izgleda kao da je stalo u onom trenutku kad si otišao jer se sje?aš tamošnjeg života koji je ostao zastalno fiksiran u tvojim uspomenama. Tamo si ti stari ti (ili bar tako zamišljaš) jer nisi živio kroz sve one promjene što su se desile. A tako te vide i prijatelji, poznanici i rodbina iz stare zemlje—kao starog tebe; ono što sada radiš i kako živiš u novoj zemlji ih zapravo ne zanima; o “novom” tebi nisu znatiželjni. Ti si za njih prakti?no nestao—“otišao na zapad” (“gone west” je stara ameri?ka metafora za nestanak ili smrt). Pitaš se jesu li ljudi uvijek bili tako usredsre?eni na sebe ili su to postali samo zbog tebe.

Psihološki, imigranta ka zavi?aju vu?e sila sje?anja i to je zna?ajna interferencija, nešto što stalno obitava u njegovom novom svijetu. (Interferencija je i lingvisti?ki pojam koji objašnjava smetnje koje uzrokuje naš maternji jezik kad nastojimo nau?iti strani jezik—maternji jezik nam je stalno na putu i vu?e nas nazad, otežavaju?i nam savladavanje ?udnih glasova i reda rije?i u novom jeziku, na primjer). Ovo sje?anje na stare stvari kod mene ?esto po?inje kao vizeulna predodžba; tako, na primjer, kad sam kraj jezera Michigan, blizu kojeg trenutno živim, moja podsvijest me prenosi do Jadranskog mora, velike i meni bliske vodene površine u mom ranijem životu i zemlji. Tamnoplavi oblaci što se pred olju gomilaju na horizontu ovdje na ravnom Srednjem zapadu mi se ?esto ?ine kao daleke planine, poput onih što okružuju moj rodni grad. Stambene višespratnice u Americi s malim identi?nim balkonima koje su odraz prenapu?enosti u stanovanju, zgrade koje nikad nisam volio kao arhitekturu, asociraju na staru zemlju, na osje?aj zajednice i ljudske bliskosti. I—možda naj?udnije—kad osjetim miris duhana u zraku, što je mnogo rje?e nego u staroj zemlji, a pušenje ina?e ne podnosim, to me smjesta prenese u jednu drugu geografiju i u moj raniji život.

Sve je ovo, naravno, nostalgija, onaj stalni pratilac imigrantskog života. Iako je to univerzalni ljudski sentiment, nostalgiju je teško precizno definirati, a to potvr?uje i bogata nijansiranost ovog pojma u raznim jezicima. Rije? nostalgija, kako nas podsje?a Milan Kundera, poti?e od gr?kih rije?i “nostos” (povratak) i “algos” (patnja, bol)—dakle, patnja zbog nemogu?nosti povratka. Ali razli?iti oblici ove rije?i i njene zna?enjske nijanse u evropskim jezicima (od kojih neki ne upotrebljavaju gr?ku rije?), opisuju raznolika stanja i osje?anja, kao što su ?ežnja za zavi?ajem, bol zbog odsutnosti, usamljenost ili neznanje o onome što se dešava u rodnoj zemlji (ovo posljednje,

na primjer, izražava španska rije? añoranza, izvedena od latinskog ignorare).

Zbog udaljenosti koju je prevalio i promjena koje je doživio, imigrantu zavi?aj izgleda bolji i ljepši no što je u stvarnosti bio, poprimaju?i novu i ve?u vrijednost. To i ja osje?am kad se vratim u staru zemlju. Kad sam nakratko u Sarajevu, miris zraka u ljetnoj no?i je prosto opijaju?i i ne može se uporediti ni sa ?im u Americi, a ona brda obrasla borovinom ?ine mi se ljepšim, sad kad živim drugdje, nego ikad prije. Ali nostalgija je ponajviše osje?aj da ti nedostaju ljudi, oni s kojima sam živio i radio, i onaj referentni okvir koji sam s njima dijelio. Nedostaje mi fini gradski život Sarajeva, njegov posebni humor, ironija, kako blaga tako i jetka, te njegova otvorenost kao svijetu. Ali, dosta toga je nestalo u posljednjem ratu pa je i moja nostalgija u ovom pogledu ne samo geografska ve? i “istorijska”— ?ežnja za prošlim, što je možda pretežna vrsta nostalgije. Bosna za mene postaje zemlja sjeveranja, da upotrijebim izraz koji Denis de Rougemont-a koristi za Evropu—“la patrie de la mémoire”.

Nostalgija, iako istinsko osje?anje, jeste i ugodna laž. “Kako je naša zemlja lijepa kad na nju gledamo i o njoj mislimo izvana!” kaže Miguel de Unamuno. Jedan drugi pisac, V.S. Naipaul, nudi u romanu Okuka na rijeci (A Bend in the River, 1979) prakti?an lijek za nostalgiju, a to je ?esto putovanje avionom:

Avion je divna stvar. Još si ne jednom mjestu kad stigneš na drugo. Avion je brži od srca. Do?eš brzo i odeš brzo. Ne tuguješ mnogo. . . Možeš se vratiti mnogo puta na isto mjesto. Prestaješ da tuguješ za prošloš?u. Uvi?aš da je prošlost nešto što ti je samo u mislima, nešto što ne postoji u stvarnom životu. Gaziš po prošlosti, razbijaš ju. U po?etku, to je kao da gaziš po vrtu. Na kraju, ti hodaš po pukom tlu.

Apsolutno putovanje, izgleda, uništava nostalgiju apsolutno. U tom slu?aju, dvojstvo imigrantovog života postaje stvarnost, i to ne bolna: dva života mogu se živjeti simultano a ne konsekutivno. No taj lijek za nostalgiju— ?esto putovanje avionom—svište je skup i samo imu?ni ga mogu sebi priuštiti. Znam za Sarajku koja živi u Americi i koja ?esto vikendom leti u Bosnu da posjeti majku i proba bosansku hranu. To je zacijelo druk?ije iskustvo egzila od, recimo, onog sefardskih Jevreja izgnanih iz Španije 1492, koji su tokom mnogih generacija žive?i u Bosni i drugdje ?uvali ku?ne klju?eve u nadi da ?e se vratiti, kao što su održavali i svoju vjeru, španski jezik i pjesme.

Ima i drugih lijekova za nostalgiju i teško?e imigrantskog života nego što su ?esti letovi ku?i—ili bacanje starih ku?nih klju?eva. Jedan je vrijeme, koje, kao što znamo, lije?i sve, a drugi je imigrantovo svjesno nastojanje da prihvati novi život kako dolazi, racionalno i, kako Amerikanci vole da kažu, pozitivno (pozitivnost je krupan pojam koji odražava javni i privatni optimizam ameri?ke kulture, bar do posljednjih kriza). Isto tako, imigrantova glavna dilema—kako posti?i snošljivu ravnotežu izme?u dvaju života, kako se ne izgubiti u novoj kulturi ali i ne ostati potpuno po strani od nje—razrješava se ?esto na prirodan na?in: i o?uvanjem i prihvatanjem, o?uvanjem onog starog što želiš zadržati i prihvatanjem novih stvari koje ho?eš ili možeš prihvati. Amerika je, sa svojim slobodama, uvijek bila pogodna za to jer ti dopušta mnogo u privatnom životu, i ovdje možemo pomenuti religiju, jezik i druge li?ne stvari koje možeš slobodno njegovati, ?ak i jednu tako “neameri?ku” stvar kao što je spavanje popodne.

Mi u porodici smo zadržali svoj jezik, ali naravno upotrebljavamo engleski van ku?e i u tome ne vidimo nikakav problem. Ne smatramo problemom ni ako po?nemo re?enicu na bosanskom a završimo ju na engleskom, ili obratno. Upotreba dvaju jezika svakako je korisna stvar, izme?u ostalog i stoga jer se tako dodatno zapošljava mozak. (Naš jezik omogu?uje i ogovaranje drugih u

njihovom prisustvu). Ja tako?er koristim maternji jezik kad se predstavljam u Americi jer pri izgovoru imena i prezimena moram upotrijebiti dva glasnovna sistema— engleski i bosanski/hrvatski/srpski. ?ovjek može zamisliti kakav je izazov moje prezime za ljude s kratkim rasponom pažnje. No, paradoksalno je da je to prezime, koje djeluje zastrašuju?e na papiru, samo tigar od papira: ono se može lakše izgovoriti na engleskom nego moje ime, koje ima složeniju fonetiku za izvorne govornike engleskog.

Bez obzira na ove vedrije, fonetske trenutke imigrantskog života, egzil je stanje koje ?ovjeku donosi razne teško?e (život te stavlja na tvoje mjesto—ili bar to Amerika ?ini) koje se ne mogu lako i brzo prebroditi. Egzil, me?utim, daje i “odre?ene nagrade”, “dvostruku perspektivu” i svjež uvid, kako kaže Edward Said, jer stavlja imigranta na marginu nove kulture odakle ima priliku da vidi više no oni u njenom centru, to jest izvorni žitelji i “korisnici” te kulture. To mjesto na margini mu daje i izvjesnu slobodu i mogu?nost samospoznanje. Eva Hoffman, ameri?ka spisateljka poljskog porijekla, i sama imigrant, ide dalje od Saida kad kaže da egzil u modernim vremenima, i u postmodernoj teoriji, “postaje seksi . . . privla?an, zanimljiv”, te da su “nomadizam i dijasporizam postali pomodni u intelektualnom diskursu” jer podrazumijevaju “prednosti nestabilnosti, marginalnosti, odsustva i izvanjskosti”. No Hoffmanova nas upozorava na to da se seksi i privla?an, zanimljiv život imigranta pla?a cijenom muke i gubitka.

I tako, kao i mnogi drugi skorašnji imigranti koji su kao odrasli ljudi došli u Ameriku, ja živim svoja dva života i konsekutivno (prvo sam živio тамо, a sada živim оvdје) i simultano (iako sad živim оvdје, mentalno živim и тамо). Živim svoja dva života za cijenu jednog i to, u komercijalnom smislu i u datim prilikama, nije tako loš aranžman. Ali, i kad sam živio u Bosni živio sam dva života, i onaj drugi je bio moj profesionalni život, usmjeren prema Americi. Nekada sam iz Bosne prou?avao Ameriku dok se sada u svom ?itanju, istraživanju i pisanju usmjeravam od ameri?kih studija ka balkanskim i ka Bosni. Nekad sam bio bosanski amerikanista; u Americi, postajem ameri?ki bosnista. Uvijek je uzbudljivije prou?avati ono što je udaljeno. Ali u jednom drugom smislu, moj prakti?ni, nastavni rad nije se bitno promijenio. Zapravo, tu sam napravio puni krug jer sada radim isto što i prije—predajem engleski strancima.

Što duže živim u Americi to se više moje dvije zemlje približavaju jedna drugoj ili se ?ak spajaju, tj. moja nova zemlja sve više po?inje da li?i (ili tako bar osje?am) na moju staru zemlju. Stvari i doga?aji оvdјe poprimaju déjà vu obrise, kao i moj stav prema njima. Pitam se je li to neka psihološka opsjena ili process istinskog prilago?avanja. Šta, ili ko, se promijenio? Moje pam?enje stare zemlje? Nova zemlja? I jedno i drugo? Bilo kako bilo, ono što izgleda izvjesno jeste da ljudska priroda i priroda stvari izbijaju kroz površinske razlike: kako vrijeme prolazi i novina i romansa Amerike blijedi, vidim i osje?am оvdјe više toga što me podsje?a na raniji život. Dvije zemlje po?inju da nalikuju jedna drugoj u dubokom, opštijem smislu—razlog kako za utjehu tako i za razo?arenje.

Sudbina jednog imigranta: Dva života za cijenu jednog

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.

